

การใช้เหตุผลเพื่อพัฒนาชีวิตตามแนวคัมภีร์มิลินทปัญหา*

REASONING IN LIFE DEVELOPMENT ACCORDING TO MILINDAPAÑHA SCRIPTURES

พระเสกสรรค์ ฐานยุตโต (ศรีทน)

Phra Seksan Thanayutto (Sriton)

พระครูปริยัติกิตติวรรณ (กิตติวณฺโณ/ได้ทุกทาง)

Phrakhrupariyadkittiwann (Kittiwanno/Daithukthang)

พระอธิการอำพน จารุโณ (ดาราสาสตร์)

Phra Athikan Amphon Jarupho (Darasas)

พระครูสุตธรรมาภีรัต (สุธมมาภีโร/ยูนยง)

Phrakhrusutthamapirat (Sutmaphirato/Yueyong)

ทวีศักดิ์ ทองทิพย์

Taweek Tongtip

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus, Thailand.

E-mail: seksansriton@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อวิเคราะห์การใช้เหตุผลเพื่อพัฒนาชีวิตตามแนวคัมภีร์มิลินทปัญหา จากการศึกษาเชิงเอกสาร พบว่า มิลินทปัญหาเป็นชื่อคัมภีร์ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่เกิดจากการประยุตต์ทางปัญญา และความคิดในการหาเหตุผลมาประกอบใช้ระหว่างพระเจ้ามิลินท์กับพระนาคเสนในข้อสงสัยต่าง ๆ หรือความไม่รู้จักจริงของพระเจ้ามิลินท์ที่มีต่อพระพุทธศาสนา ดังนั้น พระนาคเสนก็ได้ทำให้แจ่มแจ้งเป็นที่พอใจแก่พระเจ้ามิลินท์ จึงทำให้วรรณคดีปจฺฉาวิสัยนาเกิดขึ้นในโลกนี้ และมีความสำคัญไว้เป็นแนวในการวิสัยนาปัญหาต่าง ๆ เป็นการหาเหตุผลที่อาศัยข้อสังเกตหรือผลจากการทดลองจากหลาย ๆ อย่างมาสรุปเป็นคำตอบ และเป็นการนำความรู้ขั้นพื้นฐานที่อาจเป็นข้อตกลง เป็นกฎ หรือบทนิยาม เป็นสิ่งที่รู้มาก่อนและยอมรับว่าเป็นจริง เพื่อหาเหตุผลนำไปสู่คำตอบ และเป็นกระบวนการที่นำไปสู่ความสำเร็จได้นั้น จำต้องอาศัยหลักธรรม เรียกว่า หลักไตรสิกขา ประกอบด้วย 1) ศีล คือ การพัฒนาพฤติกรรมให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย เกื้อกูลกันและกัน 2) สมาธิ คือ

*Received: 13 November 2023; Revised: Revised: 19 December 2023; Accepted: 21 December 2023

การพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็ง มั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย 3) ปัญญา คือ การพัฒนาความรู้ เป็นการเจริญปัญญา เพื่อให้เข้าใจตามความเป็นจริงรู้เท่าทันโลก รู้ชีวิตตามสภาวะตามความเป็นจริง และสามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์ หอมจดจากกองกิเลสกองทุกข์สิ้นเชิงได้ ซึ่งจัดเข้ากับหลักไตรสิกขา 3 ระดับ ได้แก่ ระดับต้น คือ การพัฒนาพฤติกรรม (ศีล) ระดับกลาง คือ การพัฒนาจิตใจ (สมาธิ) และระดับสูง คือ การพัฒนาความรู้ (ปัญญา)

คำสำคัญ: การใช้เหตุผล, การพัฒนาชีวิต, คัมภีร์มิลินทปัญหา

Abstract

The purpose of this article was to analyze reasoning in life development according to Milindapañha Scripture. Through documentary study, it was found that Milindapañha was the name of essential Buddhist scripture which was applied in wisdom and the mindset in sound reasoning in answering various queries between King Milinda and Nāgasena, the sage or King Milinda's unknowledge to Buddhism. Therefore, Nāgasena, the sage, had made King Milinda comprehend thoroughly and that satisfied him. Consequently, this gave rise to the catechismal literature in the globe and it was essential for the ways in answering various problems: finding rationales relied on observation or the findings from different sources in summarizing the answers; taking fundamental knowledge which might be agreements, regulations, or definitions, what was known and recognized as the truth to find the rationale leading to its answer. And if it became a process leading to an achievement, it would rely on the doctrine called the threefold training consisting of 1. Morality, that is, behavior development based on disciplines and assisting each other 2. Concentration, that is, mind development for strength, stability, and growth in morals 3. Wisdom, that is, knowledge development: the insight meditation to be aware of the truth throughout the globe and lives according to their phenomena able to purify the mind definitely from groups of defilement relevant to the threefold training of 3 levels: 1. the primary level, behavior development

(morality); the intermediate level, mind development (concentration); the advanced level, knowledge development (wisdom).

Keywords: reasoning, life development, Milindapañha Scriptures

บทนำ

การใช้เหตุผลเพื่อพัฒนาชีวิตตามแนวคัมภีร์มิลินทปัญหา เป็นการสนทนากันระหว่างพระเจ้ามิลินท์กับพระนาคเสน เพื่อคลายความสงสัยของพระเจ้ามิลินท์ เป็นการแสวงหาความรู้และเหตุผล เพื่อเป็นเครื่องมือในการแสดงออกทางปัญญาอย่างหนึ่งของมนุษย์ จึงเป็นรูปแบบการให้เหตุผลแบบวิภาษวาท โดยอาศัยเครื่องมือในการพัฒนาชีวิต เพราะวามมนุษย์แต่ละคนมีจุดมุ่งหมายของชีวิตแตกต่างกัน และแต่ละคนก็ต้องการให้ตนเองบรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ และการบรรลุจุดมุ่งหมายของชีวิตเรียกว่าความสำเร็จของชีวิต แต่อย่างไรก็ตาม หากลองศึกษาชีวประวัติบุคคลสำคัญของโลกในด้านต่าง ๆ ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จสูงสุดในชีวิตจะพบว่า บุคคลเหล่านี้เป็นผู้แสวงหาความรู้ เหตุผลในการพัฒนาปัญญาตนเอง เพื่อนำพาชีวิตของตนไปสู่ความสำเร็จด้วยกันทั้งสิ้น การแสวงหาความรู้และพัฒนาปัญญา จึงเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญของความสำเร็จในชีวิตด้านต่าง ๆ (พระเสกสรรค์ฐานยุโต (ศรีทน), 2564) และการแสวงหาความรู้เป็นการเตรียมตัวให้พร้อมสำหรับการพัฒนาชีวิต การดำเนินชีวิต และพร้อมทั้งบทบาทหน้าที่พึงปฏิบัติในสังคมได้อย่างกลมกลืน ภายใต้สถานการณ์ที่อาจจะมีทั้งดีและไม่ดีที่เกิดขึ้น

เหตุนั้น การใช้เหตุผลในการอธิบาย จึงเป็นการแสดงออกทางความคิดของมนุษย์ เป็นการหาเหตุผลประกอบในการอธิบายในเหตุการณ์ต่าง ๆ เพราะมนุษย์นั้นเป็นสัตว์ที่มีความสามารถในการฝึกฝนเรียนรู้ และพัฒนาตนเองเสมอตามในพระพุทธศาสนา จึงปรากฏการใช้เหตุผลต่าง ๆ เพื่อนำมาอธิบายมากมาย ดังที่ปรากฏให้เห็น ได้แก่ อายตนะทั้ง 6 คือ จักขุอายตนะ (อายตนะคือ ตา) โสตายตนะ (อายตนะคือ หู) ฆานายตนะ (อายตนะคือ จมูก) ชิวหายตนะ (อายตนะคือ ลิ้น) กายายตนะ (อายตนะคือ กาย) มนายตนะ (อายตนะคือ ใจ) (ที.ปา. (ไทย), 11/323/315-316) จากข้อความที่ปรากฏนั้นเป็นการแสดงถึงความเป็นอายตนะ คืออะไร และมีเหตุผลที่ยกขึ้นมานั้นเป็นอย่างไร

ด้วยเหตุนี้ การให้เหตุผลในรูปแบบของอายตนะทั้ง 6 นั้น ก็เพื่อบ่งชี้ให้เห็นถึงการพัฒนาชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นการถามตอบ เช่น เรื่องของขันธ 5 ที่ปรากฏแก่พระปัญจวัคคีย์ที่ว่าด้วยลักษณะแห่งอนัตตา (ส.ข. (ไทย), 17/59/94-96) จึงเป็นการแสดงกฎของไตรลักษณ์ที่ปรากฏสอดคล้องกับหลักอายตนะ 6 เมื่ออายตนะ 6 เกิด สัตว์โลกจึงเกิด สัตว์โลกย่อมยินดีในอายตนะ 6 สัตว์โลกย่อม

ยึดถือเอาอายตนะ 6 นั้นแล เพราะอายตนะ 6 สัตว์โลกจึงเดือดร้อน อายตนะ หมายถึง เป็นที่เชื่อมต่อหรือที่เกิด แบ่งเป็น 2 พวก คือ อายตนะภายใน ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และอายตนะภายนอก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ อายตนะ แปลว่า แดนเชื่อมต่อให้เกิดความรู้ แดนต่อความรู้ หรือแดนรับรู้ (พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ วันจันทร์), 2559) ดังนั้น การแสวงหาเหตุผลเชิงเปรียบเทียบ คือ การอ้างเหตุผลโดยการใช้สื่อประกอบ เพื่อให้เกิดความเข้าใจของหลักนามธรรม มีอุปมาอุปไมยมาแสดงให้เห็นเข้าใจ หรือการเปรียบเทียบอายตนะ 6 เปรียบเทียบก็เช่นกัน

ฉะนั้น กระบวนการใช้เหตุผลจึงประกอบไปด้วย 5 ประการ เพื่อพัฒนาชีวิตตามแนวคัมภีร์มิลินทปัญหา จำต้องอาศัยหลักธรรมที่เรียกว่า หลักไตรสิกขา ประกอบด้วย 1) การพัฒนาพฤติกรรม (ศีล) 2) การพัฒนาจิตใจ (สมาธิ) 3) การพัฒนาความรู้ (ปัญญา) เป็นขั้นตอนที่สอดคล้องกับหลักไตรสิกขา ซึ่งมีการพัฒนา 3 ระดับ ได้แก่ ระดับต้น คือ การพัฒนาพฤติกรรม (ศีล) ระดับกลาง คือ การพัฒนาจิตใจ (สมาธิ) และระดับสูง คือ การพัฒนาความรู้ (ปัญญา)

จากเหตุผลที่เกิด เป็นการคิดหาคำตอบ และเพื่อให้คำตอบแก่ผู้ที่ถาม ฉะนั้นแล้ว เหตุและผลจึงมีความสำคัญกับการแสวงหาความรู้ในเรื่องหลักการใช้เหตุผล เพื่อพัฒนาชีวิตในคัมภีร์มิลินทปัญหา จากการที่พระเจ้ามิลินท์ได้แสวงหาบุคคลที่จะตอบคำถามที่เป็นคำตอบที่มีเหตุมีผลเป็นที่พอใจ (สมักร บุราวาศ, 2552) และความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง แล้วแสวงหาบุคคลที่มีความสามารถนั้น ในการอธิบายความในปัญหาเหล่านั้นได้อย่างชัดเจน

ประเด็นในคัมภีร์มิลินทปัญหากับการให้เหตุผลในการพัฒนาคุณภาพของชีวิตนั้น เป็นการอ้างเหตุผลแบบนามธรรม และการอ้างเหตุผลแบบรูปธรรม หรือเรียกง่าย ๆ ว่า กายกับใจ เป็นการเน้นการพัฒนาปัญญาตนเองตามหลักพุทธธรรม และเป็นพื้นฐานของการพัฒนาชีวิตให้มีคุณภาพทั้งจิตใจและร่างกาย เพื่อไปสู่เป้าหมายชีวิตที่ดีของมนุษย์

ผู้เขียนจึงมีความสนใจในวิธี “การใช้เหตุผลเพื่อพัฒนาชีวิตตามแนวคัมภีร์มิลินทปัญหา” และเป็นการอธิบายเพื่อหาคำตอบ คำถามแก่พระเจ้ามิลินท์ของพระนาคเสน เพื่อเข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง และเป็นการรู้สำนึกตัวตนตามความเป็นจริง ตามหลักพระพุทธศาสนาว่าชีวิตกำเนิดอย่างไร มีเป้าหมายที่แท้จริงเป็นอย่างไร การพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนอย่างไร การใช้ตนเองนั้นเป็นอย่างไร บนฐานในการมองตนเอง และบอกตนได้ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายทั้งในด้านโลกียะ รวมทั้งด้านโลกุตรด้วย ตามแนวทางในการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการยกระดับจิตใจของตนเองให้สูงขึ้น ให้ดำรงตนอยู่ได้ อยู่ดี อยู่รอด และร่วมมือกันสรรค์สร้างสังคมสันติสุข

การใช้เหตุผลที่ปรากฏในคัมภีร์มิลินทปัญหา

การใช้เหตุผลคัมภีร์มิลินทปัญหา เป็นการตอบเพื่อเป็นไปได้หลายลักษณะ เช่น การตอบปัญหาแบบวิภาษวาท คือ การแยกตอบทีละปัญหา และการตอบปัญหาแบบวิภาววิธี เป็นการถามตอบแบบย้อนถามผู้ถามปัญหา ด้วยเหตุผลที่ทำให้ผู้ถามจำนนด้วยเหตุผลที่แย้งได้ สามารถนำวิธีการถามตอบในคัมภีร์มิลินทปัญหามาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ การได้วาทะเรื่องศาสนาและปรัชญาของพระนาคเสน เมื่อพระเจ้ามิลินท์ทรงทราบข่าวนั้น เสด็จไปสนทนาเป็นเชิงปจฉาวิสัชนา อภิปรายปัญหาทั้งทางโลกและทางธรรมกันขึ้น เป็นเวลาหลายวัน ผลปรากฏว่า พระเจ้ามิลินท์ยอมแพ้พระนาคเสน

การใช้เหตุผลคัมภีร์มิลินทปัญหาในพระพุทธศาสนา จึงเป็นการถามตอบในเรื่องของชั้น 5 ที่ปรากฏแก่พระปัญจวัคคีย์ว่าด้วยลักษณะแห่งอนัตตา (ส.ข. (ไทย), 17/59/94-96) เป็นการแสดงกฎของไตรลักษณ์ที่ปรากฏสอดคล้องกับหลักอายตนะ 6 เช่น เมื่ออายตนะ 6 เกิด สัตว์โลกจึงเกิด สัตว์โลกย่อมยินดีในอายตนะ 6 สัตว์โลกย่อมยึดถืออายตนะ 6 นั้นแล เพราะอายตนะ 6 สัตว์โลกจึงเดือดร้อนอายตนะ หมายถึง ที่เชื่อมต่อหรือที่เกิด แบ่งเป็น 2 พวก คือ อายตนะภายใน ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และอายตนะภายนอก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ อายตนะเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กัน ทำให้เกิดการเชื่อมต่อ ทำให้เกิดความรู้ เป็นภูมิพื้นฐานที่ทำให้ปฏิบัติเกิดวิปัสสนาญาณ รู้แจ้งเห็นจริง อธิบายได้ ดังนี้ 1) อายตนะภายใน 6 คือ ในการปฏิบัติต้องสำรวมอายตนะภายใน 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และอายตนะภายนอก 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ มีจิตไม่ฟุ้งซ่านไปทีอื่น 2) กามคุณ 5 กับการปฏิบัติ คือ สิ่งที่น่าเพลิดเพลินยินดี ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส และ 3) ไตรสิกขา โดยความเชื่อมโยงกับอริยมรรค กล่าวคือ หมวดศีล ได้แก่ ศีลที่เป็นสัมมากัมมันตะ ศีลที่เป็นสัมมาวาจา ศีลที่เป็นสัมมาอาชีวะ หมวดสมาธิ ได้แก่ ศีลที่เป็นสัมมาวายามะ ศีลที่เป็นสัมมาสติ ศีลที่เป็นสัมมาสมาธิ หมวดปัญญา ได้แก่ ศีลที่เป็นสัมมาทิฐิ ศีลที่เป็นสัมมาสังกัปปะ การปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์กับผู้ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม และการให้เหตุผลเชิงเปรียบเทียบ คือ การอ้างเหตุผลโดยใช้สื่อประกอบ เพื่อสร้างความเข้าใจหลักนามธรรม มีอุปมาอุปไมยมาแสดงให้เห็น หรือการเปรียบเทียบอายตนะ 6 ก็เช่นกัน

องค์ประกอบการให้เหตุผลแบบสมมติภาพเหตุการณ์ เป็นการแสดงเหตุผลอธิบายธรรม หรือยกนิทานและเรื่องเล่ามาประกอบ เพื่อเข้าใจคำสอนในลักษณะปัญหาหลักะแห่งธรรมต่าง ๆ เช่น สมာธิ ปัญญา สติ ศีล วิริยะ เช่น

1. อุปลักษณวัตถุ

วัตถุ หมายถึง สิ่งของ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) อุปลักษณวัตถุ คือ รูปภาษาที่มีความหมายอ้างอิงถึง วัตถุ สิ่งของ สิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ เครื่องจักรกล เครื่องยนต์ เครื่องไฟฟ้า ฯลฯ เป็นต้น ในที่นี้หมายถึง สิ่งของเครื่องใช้ทั่ว ๆ ไปที่สามารถจับต้องได้โดยการสัมผัส ซึ่งอาจจะมีขนาดแตกต่างกันไป แต่ผู้ใช้สามารถยั้บเคลื่อนที่สิ่งของหรือวัตถุนั้น ๆ ได้ มาเปรียบเทียบในหนังสือมีสินทปัญหา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“พระนาคเสนก็ถวายพระพรอุปมาว่า มหาราช ดุราชบพิตร พระราชสมภารผู้ประเสริฐยิ่งมโหศวรรย์ เปรียบปานดุจบุรุษผู้หนึ่งนั้นจุดประทีป และเทียนส่องเข้าไปในห้องเรือนอันมืดมนอันธการก็ชัชวาลสว่างกระจ่างแจ้งแลเห็นรูปต่าง ๆ เป็นต้นว่า ถ้วยโอ้อจานพานภาชนะอันตั้งเรียงเคียงกัน ” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536)

ในตัวอย่างนี้ จะพบอุปลักษณเชิงมนทัศน์คำว่า “ประทีป” ในบริบทนี้ พระเจ้ามีสินทได้ถามว่า ลักษณะของปัญหา มีลักษณะอย่างไร พระนาคเสนได้วิสัชนาไปว่า เปรียบเสมือนผู้หนึ่งนั้นจุดประทีปและเทียนส่องเข้าไปในห้องเรือนอันมืดมน คำว่า “ประทีป” หมายถึง ไฟที่มีเปลวสว่าง หมายถึงเอาตะเกียงไฟเทียน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556)

จากตัวอย่างนี้ จากรูปภาษาที่ปรากฏในประโยคตัวอย่าง จะเป็นการเปรียบเทียบ “ประทีป” หมายถึง “ปัญญา” ความรอบรู้ในกองสังขาร เมื่อบังเกิดกับผู้ที่มีจิตใจฝกฝในการประกอบความเพียร ก็จะสามารถมองเห็นสัจธรรม คือ ความจริงแห่งธรรมะขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เปรียบเสมือนกับประทีปที่ส่องเข้าไปในห้องเรือนอันมืดมน จึงทำให้เห็นแจ้งแห่งอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

2. อุปลักษณสิ่งก่อสร้าง

สิ่งก่อสร้าง หมายถึง “อาคารบ้านเรือน เป็นต้น ที่สร้างโดยใช้อิฐและปูนเป็นส่วนใหญ่” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) อุปลักษณสิ่งก่อสร้าง คือ รูปภาษาที่มีความหมายอ้างอิงถึงสิ่งก่อสร้าง ไม่ว่าจะเป็นอาคารบ้านเรือน หรือส่วนประกอบของตัวสิ่งก่อสร้าง เช่น กำแพง ประตู หลังคา หน้าต่าง ฯลฯ ตลอดจนแหล่งตำแหน่งที่ตั้งของสถานที่ก่อสร้าง ปรากฏมาใช้กล่าวเปรียบเทียบ ดังตัวอย่างต่อไปนี้ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536)

“พระนาคเสนถวายพระพรอุปมาว่า มหาราชดุราชบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานเหมือนเรือนอันเก่าชำรุดทรุด อันจะล้มไป เขาจึงเอาไม้เข้าค้ำไว้ มิให้เรือนเก่าดินเสาขาดนั้นล้มลงช่วยปะทะปะทั้งค้ำจุนไว้” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536)

ในตัวอย่างนี้ จะพบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ คำว่า “เรือน” ในบริบทนี้ พระเจ้ามิลินท์ได้ปุจฉาถามว่า วิริยะมีลักษณะเช่นไร พระนาคเสนได้วิสัชนาถวายว่า เปรียบเสมือนเรือนที่ถูกค้ำจุนด้วยไม้ คำว่า “เรือน” หมายถึง สิ่งปลูกสร้างที่ยกพื้นและกันฝน มีหลังคาคลุมสำหรับเป็นที่อยู่ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556)

จากตัวอย่างนี้ จากรูปภาษาที่ปรากฏในประโยคตัวอย่าง จะเป็นการเปรียบเทียบ “เรือน” กุศลธรรมที่มีไม้ค้ำคือ “วิริยะ” คอยค้ำจุนไม่ให้เสื่อมจากธรรมอันเป็นกุศล เพราะเรือนจะล้มได้ถ้าหากไม่มีวิริยะ คือความเพียรเป็นเครื่องประคับประคองเรือนเอาไว้ ฉะนั้น ฉะนั้น

จากข้อปฏิบัติการให้เหตุผลแบ่งได้ 2 แบบ ดังนี้ การให้เหตุผลแบบอุปนัย การให้เหตุผลแบบนิรนัย คือ

1. การให้เหตุผลแบบอุปนัย หมายถึง การให้เหตุผลโดยอาศัยข้อสังเกต หรือผู้ทดลองจากหลาย ๆ ตัวอย่างมาสรุปเป็นข้อตกลง หรือข้อคาดเดาทั่วไป หรือคำพยากรณ์ ซึ่งจะเห็นว่าการจะนำเอาข้อสังเกต หรือทดลองจากบางหน่วยมาสนับสนุนให้ได้ข้อตกลง หรือข้อความทั่วไปซึ่งเกินความจริงทุกหน่วย ย่อมไม่สมเหตุสมผล ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การให้เหตุผลแบบนิรนัยจะให้ความแน่นอน แต่การให้เหตุผลแบบอุปนัยจะให้ความน่าจะเป็น ตัวอย่างการให้เหตุผลแบบอุปนัย เช่น เราเคยเห็นว่ามีปลาจำนวนมากที่ออกลูกเป็นไข่ เราจึงอนุมานว่า “ปลาทุกชนิดออกลูกเป็นไข่” ซึ่งกรณีนี้ถือว่าไม่สมเหตุสมผล ทั้งนี้ เพราะข้อสังเกต หรือตัวอย่างที่พบยังไม่มากพอที่จะสรุป เพราะโดยข้อเท็จจริงแล้ว มีปลาบางชนิดที่ออกลูกเป็นตัว เช่น ปลาหางนกยูง เป็นต้น กุฎหรือบทธินยาม ซึ่งเป็นสิ่งที่รู้มาก่อนและยอมรับว่าเป็นจริง เพื่อหาเหตุผลนำไปสู่ข้อสรุป

2. การให้เหตุผลแบบนิรนัย หมายถึง การนำความรู้ขั้นพื้นฐานที่อาจเป็นความเชื่อข้อตกลงกัน เช่นเดียวกับคัมภีร์มิลินทปัญหา แบ่งออกเป็น 6 ส่วน คือ 1. บุพพโยค ว่าด้วยบุพกรรมและประวัติของพระนาคเสนและพระเจ้ามิลินท์ 2. มิลินทปัญหาวาด้วยปัญหาเจ็ดข้อเดียว 3. เมณฑกปัญหาวาด้วยสองเจ็ดข้อ 4. อนุมาณปัญหา ว่าด้วยเรื่องที่รู้โดยอนุมาณ 5. ลักษณะปัญหา ว่าด้วยลักษณะแห่งธรรมต่าง ๆ 6. อุปมาถาปัญหา ว่าด้วยเรื่องที่จะพึงทราบด้วยอุปมา (รัตนภรณ์ อาจมณ, 2562)

ดังนั้น จากการที่กล่าวมานั้น เราจะนำเครื่องมือในการให้เหตุผลมากับกรอบแนวคิดและโครงสร้างทั้ง 2 อย่างมาให้เกิดผลในการปุจฉาและวิสัชนาในคัมภีร์มิลินทปัญหา ระหว่างพระราชามหา กษัตริย์เจ้าแผ่นดินอยู่เหนือหัวกับพระนาคเสน จากโครงสร้างที่ได้แสดงแล้วนั้น เป็นโครงสร้างการให้เหตุผลที่ผู้เขียนจะนำมาเป็นเครื่องมือในการให้เหตุผลที่ปรากฏในคัมภีร์มิลินทปัญหา โดยนำหลักอุปนัย และหลักนิรนัยมาแสดงให้เห็นเหตุผลของการถาม เพื่อหาเหตุผลกับการตอบ เพื่อแสดงเหตุผลให้ผู้ถามเข้าใจ จากการกล่าวมาแล้วในความหมายข้างต้น เป็นการแสดงถึงเครื่องมือที่จะนำมาวิเคราะห์ การกล่าว

ปัญญาและวิชาล้วนแต่เป็นความพยายามสร้างความเข้าใจให้แก่กันและกัน เพื่อให้เข้าใจตามข้อเท็จจริงเรื่องราวและเหตุการณ์ โดยอาศัยเหตุผลเป็นตัวกลาง ด้วยการคิดหรือค้นหาความจริง และทำให้เกิดความรู้สึกร่วมเหตุการณ์นั้น ๆ อีกด้วย

การใช้เหตุผลในการพัฒนาชีวิต

การใช้เหตุผลในการพัฒนาชีวิตของมนุษย์นั้น กล่าวว่าเป็นองค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งจำแนกได้ 2 ประเภท คือ รูปกับนาม หรือเรียกว่ากาย ใจ ชีวิตจะเรียกได้ว่ามีคุณภาพอย่างเท่านั้น จะต้องมีส่วนประกอบทุกส่วนที่มีคุณภาพคือ ชีวิตที่มีคุณภาพจะประกอบด้วยกายที่มีคุณภาพกาย และคุณภาพใจ อย่างไรก็ตาม ชีวิตไม่ใช่สิ่งที่ตั้งอยู่นิ่ง ๆ แต่เป็นองค์รวมที่เคลื่อนไหว เมื่อพูดถึงคุณภาพชีวิตที่เคลื่อนไหว หรือชีวิตที่ดำเนินไปในโลกท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่มีวัตถุ กิจกรรม และเรื่องราวมากมาย นาน ๆ ที่ต่อเนื่องกับชีวิต เพื่อยกออกไปไม่ใช่เฉพาะกายกับใจล้วน ๆ เท่านั้น เช่น กิจกรรมและเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชีวิตเหล่านี้ จัดเป็นส่วนประกอบของคุณภาพชีวิต โดยแยกเป็นคุณภาพธรรมดาสามัญที่มองเห็นกันอยู่ประเภทหนึ่ง และคุณภาพที่ลึกลับเลยไปจากที่มองเห็นด้วยตาอีกประการหนึ่ง ตัวอย่าง เช่น คนบางคนมีทรัพย์สินเงินทอง และสิ่งครอบครองบริโภคด้านวัตถุพร้อมบริบูรณ์ จัดได้ว่าในด้านที่ตามองเห็น เขาเป็นคนที่มีความสุข หรืออาจเป็นคนที่มีความสุขทุกขุมาก็ได้ คุณภาพชีวิตที่ดีแท้จริง ต้องพร้อมทั้งสองด้านหรือระดับที่มองเห็น หรือด้านระดับมองไม่เห็นเช่นกัน (สุทธิพร บุญส่ง, 2549)

หลักการสร้างเหตุผลในการพัฒนาชีวิตนั้น เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการพัฒนาให้มีคุณภาพที่ดี เพราะมนุษย์เป็นทรัพยากรสำคัญต่อการพัฒนาสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความจำเป็นที่จะต้องสร้างคนในสังคมให้มีความรู้ ความสามารถ มีทักษะพื้นฐานที่จำเป็น มีลักษณะนิสัยจิตใจที่ดีงาม มีความพร้อมที่จะทำงานเพื่อตนเอง ครอบครัว และสังคม และให้คุณค่าของชีวิตในแง่คุณงามความดี การฝึกฝนอบรมตนด้วยกาย วาจา ใจ เพราะคุณภาพชีวิตเป็นสิ่งประสงค์ของฉันทะ ซึ่งความหมายอย่างหนึ่งของฉันทะ คือ ความรักในคุณภาพชีวิต โดยยึดหลักไตรสิกขาเป็นธรรมที่ครอบคลุมการสร้างเสริมคุณภาพชีวิตในการพัฒนามนุษย์ทั้ง 3 ด้าน คือ (1) ฝึกให้มีพฤติกรรมที่ร่วมสร้างเสริมสังคมดีงาม (2) อาศัยสภาพแวดล้อมสังคมมีความเป็นอยู่ภายนอกที่เอื้อนั้นเป็นพื้นฐาน (3) ด้วยจิตที่ดีนั้นก็สามารฝึกและพัฒนาด้านปัญญาที่ทำให้เกิดความรู้ และความเข้าใจ ในธรรมตาแห่งเหตุปัจจัย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2555)

กระบวนการเรียนรู้ในการใช้เหตุผลทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีจุดมุ่งหมายในการพัฒนามนุษย์ทั้ง 3 ด้าน คือ 1) การพัฒนากาย เป็นการพัฒนาการกระทำที่มุ่งเน้นให้กระทำแต่สิ่งดีงาม อันเป็นประโยชน์แก่ตนเองและประโยชน์ต่อส่วนรวม 2) การอบรมพัฒนาจิต เป็นการฝึกจิตให้สงบนิ่ง มีสติที่มั่นคง พร้อมทั้งจะแก้ปัญหาทุก ๆ เรื่องด้วยความไม่ประมาท 3) การฝึกอบรมพัฒนาปัญญา เป็นการพัฒนาองค์ความรู้ หรือพัฒนาการเรียนรู้ และสามารถนำความรู้ของตนที่ได้จากการเรียนรู้ ไปใช้ให้เกิดคุณค่าต่อชีวิตตนเอง ได้อย่างถูกต้องและเจริญงอกงามยิ่งขึ้น หลักการพัฒนามนุษย์ โดยยึดหลักของการเรียนรู้ 3 แกนหลัก คือ 1) การฝึกฝนตนเองเรื่องศีล 2) การฝึกฝนตนเองเรื่องสมาธิ 3) การฝึกฝนตนเองเรื่องปัญญา

ดังนั้น การพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นการฝึกหัดกาย วาจา และจิตใจ การฝึกที่เรียกว่าสิกขา บางทีก็ใช้ศัพท์แทน ว่า “ภาวนา” ซึ่งก็เป็นเรื่องของสิกขานั้นเอง “ภาวนา” เป็นการทำให้เจริญ ทำให้เป็น ทำให้มีขึ้น ทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ 1) ศีลภาวนา เป็นการพัฒนาศีล ให้มีความสัมพันธ์เกื้อกูลที่ดีกับเพื่อนมนุษย์ในสังคม 2) จิตตภาวนา เป็นการพัฒนาจิต ทำให้จิตใจเจริญงอกงามขึ้นในสิ่งที่ดีงาม มีความเข้มแข็ง มั่นคง สงบสุข และเป็นอิสระ 3) ปัญญาภาวนา เป็นการพัฒนาปัญญาเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ คิดอย่างมีเหตุผล และหยั่งรู้ความจริงจนเข้าถึงอิสรภาพ ปลอดภัย ไร้ปัญหา และยังสามารถมองเห็นได้ในชีวิตประจำวัน กล่าวคือ เมื่อมีความประพฤติที่บริสุทธิ์ด้วยศีลแล้ว จึงเกิดความเชื่อมั่นในความบริสุทธิ์นั้น จะไม่หวาดหวั่น หรือสะดุ้ง ไม่หวั่นไหวต่อเสียงตำหนิหรือความรู้สึกที่ไม่ยอมรับจากสังคม และไม่มี ความฟุ้งซ่าน ลำบากใจ เป็นทุกข์ จากความรู้สึกเดือดร้อนในความผิดของตน จิตก็จะปลอดภัย สงบนิ่ง มีจิตใจที่มั่นคง ซึ่งเป็นผลดีในทางที่จะเกิดปัญญาในการที่จะคิดพิจารณารับรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ชัดเจนขึ้น ทำให้การคิด การพูด และการกระทำมั่นคงขึ้นไปตามลำดับ

การใช้เหตุผลตามแนวหลักพุทธธรรมในการพัฒนาชีวิต

การอธิบายหลักการพัฒนาคุณภาพชีวิตในพระพุทธศาสนา โดยได้เน้นการวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ของหลักพุทธธรรมพบว่า มนุษย์มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาดตนเอง ทั้งภายนอก และภายใน อันหมายถึง มนุษย์ควรที่จะพัฒนาทั้งสภาพสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นปัจจัยเกื้อกูลให้ชีวิตสามารถ ดำเนินไปได้ด้วยดี เช่น การดำเนินอาชีพที่สุจริต เว้นอาชีพที่ทุจริต จัดเป็นการพัฒนาด้านกาย และศีลในเบื้องต้น หลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ควรนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในการพัฒนาชีวิต เช่น ไตรสิกขา 3 ปัญญา 3 เบญจศีล 5 เบญจธรรม 5 และสังคหวัตถุ 4 เพราะหลักธรรมเหล่านี้ สามารถจะ ทำให้ผู้ปฏิบัติตามประสบกับความสุขในชีวิตปัจจุบัน และสัมปรายภพด้วย (ภพหน้า) ดังนั้น เมื่อบุคคล

พัฒนาตนเองไปตามระดับต่าง ๆ แล้ว สิ่งที่เป็นปัญหาหรืออุปสรรคต่อการพัฒนาตนเอง คือ อบายมุข 6 ประการ และตัณหา 3 นี้ เป็นสิ่งที่กั้นขวางอย่างหลีกเลี่ยงได้ยากยิ่ง

หลักพุทธธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี ด้วยหลักภาวนา 4 และไตรสิกขา เป็นหลักธรรมหมวดใหญ่ที่นำแนวทางการพัฒนาชีวิตที่ดีเป็นพื้นฐาน หลักธรรมเหล่านี้ จัดแสดงหลักการทั่วไปของการพัฒนา ซึ่งมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ รอบครอบ และครอบคลุม หรือรอบด้านและตลอดวงจร เรียกว่า ภาวนา หมายถึง การพัฒนาชีวิตให้เกิดความเจริญงอกงามในทางที่ดีงาม ตามหลักธรรม รวมทั้งการรู้จักสำรวมอินทรีย์ทั้ง 6 คือ สำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วปฏิบัติตนตามสิกขาบทที่ตนดำรงสถานภาพอยู่ ทั้งสิกขาบทของพระภิกษุ สามเณร และศีลสำหรับคฤหัสถ์ เมื่อพัฒนาตนอยู่ในหลักศีลแล้ว ย่อมสามารถเจริญจิตภาวนา หรือเจริญสมาธิให้มั่นคงเป็นสมาธิได้ และภายหลังจิตมั่นคงพอเป็นเหตุปัจจัยแก้ปัญญารู้แล้ว ย่อมพิจารณาธรรมทั้งปวงมีไตรลักษณ์ ปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น ได้อย่างถ่องแท้ชัดเจน และเข้าใจถูกต้องตามความจริงตามลำดับแห่งการพัฒนา จนสามารถบรรเทาความทุกข์ได้ตามลำดับ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2540)

คุณค่าการใช้เหตุผลในทางพระพุทธศาสนา สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน คือ ประโยชน์ของตนและประโยชน์คนอื่น ประกอบด้วย (1) อัตตัตถะ (ประโยชน์ตน) ได้แก่ การถึงประโยชน์ 3 อย่างมีประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในชาติหน้า และประโยชน์อย่างยิ่งยวด นั่นเอง โดยผลที่เกิดขึ้นนั้น ตนได้รับประโยชน์ เน้นการพึ่งตนได้ทุกระดับ เพื่อไม่ต้องเป็นภาระแก่ผู้อื่น เช่น หลักนาถกรรมธรรม 10 ประการ มีศีล สดับฟังมาก มีกัลยาณมิตร คือ ปฏิบัติตนตามหลักไตรสิกขา มีศีล สมาธิ ปัญญาได้สมบูรณ์ (2) ปรัตถะ (ประโยชน์คนอื่น) ได้แก่ การพัฒนาตนเองตามหลักประโยชน์ 3 อย่างที่กล่าวมาแล้ว และไปเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น เกี่ยวข้องกับสังคม หน้าที่งานการร่วมกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยจะต้องอาศัยหลักธรรม คือ กรุณา และมีหลักธรรมที่เป็นหัวใจสำคัญ คือ สังคหวัตถุ 4 นั่นเอง สงเคราะห์อนุเคราะห์ เอื้อเฟื้อ ดูแลกันและกันให้มีที่พึ่งทั้งภายนอก คือ วัตถุสิ่งของทรัพย์สินเป็นสาธารณะประโยชน์ เป็นต้น (3) อุภยัตถะ (ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย) ได้แก่ ตนและคนอื่นได้รับประโยชน์ร่วมกัน เพราะกิจกรรมนั้น ๆ อำนวยให้ เช่น หลักสาราณียธรรม เป็นต้น ตลอดจนพฤติกรรมที่เกื้อกูลที่พึงประสงค์ที่สังคมพึงต้องการโดยทั่วไป (ส.นิ (ไทย), 11/323/321-322) หลักธรรมในการพัฒนาชีวิตที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต เรื่องจักกสูตร ว่าด้วยจักร 4 ว่า “ภิกษุทั้งหลาย จักกร 4 ประการนี้ ที่เป็เหตุให้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ผู้เพียบพร้อมแล้วย่อมมีผล เป็เหตุให้เทวดา

และมนุษย์ทั้งหลาย ผู้เพียบพร้อมแล้วถึงความยิ่งใหญ่ความไพบูลย์ในโภคทรัพย์ทั้งหลาย จักร 4 ประการเป็นไฉน” (อง.จตุกก. (ไทย), 21/13/281) จักร 4 ได้แก่

1. ปฏีรูปเทสวาสะ การอยู่ในถิ่นที่ดี หมายถึง จะอยู่ที่ไหนต้องเลือก โดยใช้หลักความเจริญของคนเรา คือ ทรัพย์เจริญ ชีวิตเจริญ และคุณความดีเจริญ เพราะที่บางแห่งทำมาหากินคล่อง แต่มีสิ่งเป็นภัยต่อสุขภาพและชีวิตก็ไม่ดี พระพุทธเจ้าจึงสอนให้เลือก เพราะมันไม่เท่ากัน แต่เมื่อวิเคราะห์แล้ว ทรงเน้นถึงการมีศีลธรรม การมีน้ำใจของผู้คนเป็นสำคัญ จัดเป็นสิ่งที่ดี ย่อมส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตน

2. สัมปยุตตปุสสยะ สมาคมกับสัตบุรุษ หมายถึง การไปเสวนาคบหาคบกับผู้มีธรรมดี มีจิตใจความคิดดี และพูดดี ย่อมเป็นบุคคลต้นแบบในสังคม หรือในโลกของคนฝ่ายดี คือ เป็นผู้ที่ได้ถูกพัฒนาจนสมบูรณ์แล้ว เจริญสติและปัญญา จึงเป็นบุคคลที่ควรคบหา หรือเป็นมิตรที่ดี ย่อมส่งเสริมการพัฒนาชีวิตตนเองให้ดียิ่งขึ้น เพื่อให้มีความเจริญก้าวหน้าแก่ตนเอง อนาคตของครอบครัวและสังคม

3. อัตตสัมมาปณิธิ การตั้งตนไว้ชอบ หมายถึง การดำรงตนมั่นอยู่ในธรรม และทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตั้งเป้าหมายชีวิต และการทำงานให้ตั้งงามแน่วชัด และนำตนไปสู่จุดหมาย แน่วแน่ มั่นคง

4. ปุพเพกตปุญญตา ความเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ก่อนแล้ว มีพื้นเดิมดี ได้สร้างสมคุณความดีเตรียมพร้อมไว้แก่ตน หมายถึง การทำความดีตามคำสอนในศาสนา ความดี คุณความดี และคุณงามความดี (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2534)

จากการศึกษาหลักจักร 4 ในฐานะเป็นหลักธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิต จึงมีประโยชน์ที่นำหลักธรรมทั้ง 4 ข้อ มาพิจารณาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองในด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม ให้ประสบความเจริญก้าวหน้าในชีวิต มีสภาพชีวิตที่เป็นคุณปราศจากโทษ ย่อมส่งผลต่อการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ (พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), 2546)

การใช้เหตุผลระหว่างพระเจ้ามีลันท์กับพระนาคเสน

สืลปติฎฐานลักขณปัญหา เป็นหมวดหลักธรรมที่เป็นพื้นฐานในการพัฒนาคุณภาพชีวิต จึงทำให้พระนาคเสนใช้เหตุผล เรื่องลักษณะของศีลที่ก่อให้เกิดการพัฒนาตนเองในทางที่ดี และอย่างอื่นให้เกิดขึ้น จึงจำต้องรักษาศีลให้เป็นพื้นฐานก่อน แม้พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า นรชนผู้มีปัญญาเห็นภัยในสังสารวัฏ ดำรงอยู่ในศีลแล้วเจริญจิต และปัญญา มีความเพียร มีปัญญาเป็นเครื่องบริหาร พึงแก้ความยุ่งนี้ได้สัถยลักขณปัญหา เพราะพระนาคเสนให้เหตุผลในเรื่องลักษณะของศรัทธา ให้เหตุผลว่าศรัทธามีลักษณะ 2 ประการ คือ 1) มีลักษณะทำจิตใจให้ผ่อง มีปัญญาญาณ 2) มีลักษณะแรงจูงใจในการประพฤติตนที่พึงปฏิบัติได้

ฉะนั้น มิลินทปัญหาก็เป็นข้อคัมภีร์อันสำคัญของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีความโดดเด่นยิ่ง นอกเหนือจากพระไตรปิฎกแล้ว ไม่มีวรรณคดีพระพุทธศาสนาเล่มอื่นใดเสมอเหมือน และเป็นคัมภีร์ที่เกิดจากการประยุกต์ทางปัญญา และความคิดในการหาเหตุผลมาประกอบใช้ระหว่างพระนาคนเสน เพื่อคลายความสงสัยของพระเจ้ามิลินทกับ ข้อสงสัยต่าง ๆ หรือความไม่รู้จริงของพระเจ้ามิลินทที่มีต่อพระพุทธศาสนา พระนาคนเสนเถระก็ได้ทำให้แจ่มแจ้งเป็นที่พอใจพระเจ้ามิลินท จึงทำให้วรรณคดีปุจฉาวิสัชนาเกิดขึ้นในโลกนี้ และมีความสำคัญไว้เป็นแนวในการวิสัชนาปัญหาต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม ในประเทศไทยมีการอ้างถึงคัมภีร์มิลินทปัญหาที่เป็นรูปแบบวิสัชนา ปุจฉามาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย คือ ในหนังสือไตรภูมิพระร่วงของพระมหาธรรมราชาลิไท ที่แต่งขึ้นในสมัยนั้น กล่าวถึงการรวบรวมเนื้อหาในหนังสือไตรภูมิพระร่วงจากคัมภีร์ต่าง ๆ เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา เป็นต้น ในจำนวนนั้นก็มีคัมภีร์มิลินทปัญหาด้วย (พระครูสังวรสมาธิ (ประเดิม โจนโล) รวบรวม, 2510) ส่วนมิลินทปัญหฉบับแปลเป็นสำนวนภาษาไทยมี 5 สำนวน คือ

1. ฉบับแปลสมัยกรุงศรีอยุธยา มีต้นฉบับอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ
2. ฉบับแปลสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
3. ฉบับแปลของมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย สมัยรัชกาลที่ 5
4. ฉบับแปลของสมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี)
5. ฉบับเรียบเรียงใหม่ เรียกว่า “ปัญหาพระเจ้ามิลินท์”

ด้วยเหตุนี้ คัมภีร์มิลินทปัญหาก็เป็นคัมภีร์ที่เป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงพระไตรปิฎก อันเป็นพุทธพจน์กับอรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกา ซึ่งพระรณนาคจารย์ได้แต่งอธิบายพุทธพจน์และการบันทึกประเด็นการนำเสนอวิธีการในการสร้างความเข้าใจพุทธธรรมอันลุ่มลึก ที่ปุจฉาทั้งหลายไม่ว่าจะเข้าใจได้ จึงทำให้เข้าใจได้โดยง่าย ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้อีกว่าคัมภีร์มิลินทปัญหาก็บันทึกทรรศนะทางปรัชญา ตะวันตกและปรัชญาตะวันออก รวมทั้งทรรศนะอื่น ๆ ที่พระนาคนเสนเถระและพระเจ้ามิลินทนำมาอธิบายโต้ตอบกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจพุทธธรรม ซึ่งมีการกระจัดกระจายอยู่ทั่วทุกบท แต่ยังไม่มีการศึกษาและวิเคราะห์จำแนกออกให้เห็นลักษณะพิเศษบางประการ และความเหมือนและความแตกต่างในทางปรัชญาสากลที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์นั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ยังไม่มีการศึกษาถึงวิธีการที่นักปราชญ์ทั้ง 2 ท่านนั้นได้นำมาเสนอ เพื่ออธิบายพุทธธรรมในเชิงปรัชญาด้วยการโต้ตอบ และการให้เหตุผลของแต่ละฝ่ายได้อย่างพอใจและแจ่มแจ้ง

สรุป

การให้เหตุผลกับการพัฒนาคุณชีวิตเป็นหลักธรรมพื้นฐานในการปฏิบัติศีลปฏิบัติฐานหลักคุณ ปัญหา ดังที่พระนาคเสนให้เหตุผลเรื่องลักษณะของศีล อันเป็นพื้นฐานพระนิพพาน การให้เหตุผลว่า ศีล มีลักษณะเป็นที่ตั้ง อาศัยแห่งกุศลธรรมทั้งปวงนั้น เป็นที่อาศัยแห่งอินทรีย์ 5 ประการ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญาให้เกิดขึ้น จึงจะทำให้กุศลธรรมทั้งปวง ไม่เสื่อมสูญ เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ที่เจริญคุณ ความดี การปฏิบัติที่ดี พัฒนาตนเองในทางที่ดี และอย่างอื่นให้เกิดขึ้น ก็ต้องรักษาศีลให้เป็นพื้นฐานก่อน แม้พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า นรชนผู้มีปัญญาเห็นภัยในสังสารวัฏดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญจิตและปัญญา มีความเพียร มีปัญญาเครื่องบริหารนั้น พึงแก้ความยุ่งนี้ได้ สัทธาลักษณะปัญหา พระนาคเสนให้เหตุผล เรื่อง ลักษณะของศรัทธาว่า ศรัทธานั้นควรมีลักษณะ 2 ประการ คือ 1) มีลักษณะทำจิตใจให้ผ่องใส มีปัญญาญาณ 2) มีลักษณะแรงจูงใจในการประพฤติตน ดังนั้น การพัฒนาชีวิตกับการให้เหตุในคัมภีร์ มิลินทปัญหา จึงเป็นเรื่องสำคัญที่มนุษย์ทุกคนต้องพยายาม พัฒนาตนเองให้มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทั้งในระดับพื้นฐาน กล่าวคือ การมีคุณภาพกายที่ดี โดยการมีปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิตอย่างพร้อมพร้อม สมบูรณ์ ตามอรรถภาพแห่งตนในระดับที่สูงขึ้น และในคัมภีร์มิลินทปัญหาปรากฏบทสนทนาระหว่าง พระนาคเสนที่กล่าวถึงพุทธอภิรัชญาและนิพพาน ในคัมภีร์มิลินทปัญหา จึงเป็นการเน้นพัฒนาคุณภาพ ชีวิตของตน เพื่อประโยชน์ของตนและผู้อื่น ผู้แต่งคัมภีร์มิลินทปัญหานี้ ได้นำคำสอนในพระพุทธศาสนา ที่เป็นปัญหา และยากแก่การทำความเข้าใจมาสาธยายอธิบายใหม่ ในลักษณะการถามตอบผ่านตัวละคร คือ พระนาคเสนกับพระเจ้ามิลินท เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาเรียนรู้ และทำความเข้าใจ และเพื่อให้ผู้อ่าน รู้สึกสนุกสนานไปพร้อมกัน ถือเป็นกุศโลบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ดีในยุคปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- พระครูสังวรสมาธิ (ประเดิม โกลโล) รวบรวม. (2510). *บทเรียนไตรภูมิพระร่วง*. ชลบุรี : โรงพิมพ์ลูก กำพรว้า.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ). (2546). *วิปัสสนา-ญาณโสภณ*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร : ศรีอนันต์การพิมพ์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2540). *ความสำคัญของพระพุทธศาสนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2555). *พุทธธรรม ฉบับขยายความ*. (พิมพ์ครั้งที่ 32). กรุงเทพมหานคร : กองทุน ป.อ.ปยุตโต เพื่อเชิดชูธรรม.

- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2534). *คุณธรรมสำหรับนักบริหาร*. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ วันจันทร์). (2559). พุทธปรัชญา. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย..
- พระเสกสรรค์ ฐานยุตโต (ศรีทน). (2564). การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาคุณธรรมของนักเรียนโรงเรียนชุมชนราษฎร์บำรุง อำเภอบางบาล จังหวัดศรีสะเกษ. ใน *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2536). *คัมภีร์มิลินทปัญหา ฉบับแปลมหายานมกุฏราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- รัตนภรณ์ อากมล. (2562). การให้เหตุผลทางพระพุทธศาสนาในคัมภีร์มิลินทปัญหา. *วารสารชัยภูมิปริทรรศน์*, 2 (3), 1-9.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์.
- สมักร บุรวาศ. (2552). *ปัญญาจุดกำเนิดและกระบวนการพัฒนาทางปัญญาของมนุษย์ชาติ*. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพิมพ์สยาม.
- สุทธิพร บุญส่ง. (2549). *คุณธรรม จริยธรรมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต*. กรุงเทพมหานคร : ทริปเพิ้ลเอ็ดดูเคชั่น จำกัด.